

TÜTÜN ENDÜSTRİSİ NASIL BİR DEĞİŞİMDEN GEÇMEKTEDİR?²

Son on yılda tütün endüstrisi elektronik sigara ve ısıtılmış tütün ürünleri gibi yeni ürünlerin piyasaya girmesi ile birlikte bir değişim sürecinden geçmektedir. Geleneksel tütün ürünleri ile yeni ürünlerin perakende satış tutarları kıyaslandığında tütün endüstrisinde çeşitli piyasa eğilimleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu eğilimler Türkiye'nin gelecekte uygulayacağı tütün kontrolü politikaları için önemli girdilerdir. Bu kapsamda çıkarılacak temel sonuçlar aşağıdaki gibidir:

- Geleneksel tütün ürünleri piyasaya uzun süredir hâkim olsa da, son yılların dikkat çekici gelişmesi yeni ürünlerin piyasa girişi ve yükselişi olmuştur.
- Yeni ürünlerin piyasaya girişi geleneksel ürünlere olan talepte ani bir düşüşe sebep olmamıştır. Fakat, yeni ürünlerin piyasadaki payı artacak gibi görünmektedir. Önümüzdeki yıllarda bu ürünler endüstrinin büyümesini sağlayacak itici güç olabilir.
- Yeni ürünler tüm dünyada yaygın hale gelmiş değildir. Bu ürünlere olan talep ABD, Japonya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Rusya, Güney Kore ve Kanada gibi ülkelerle sınırlıdır.
- En son verilere göre 2019'da Türkiye'de e-sigara kullananların oranı göz ardı edilebilir düzeydedir. Buna karşın, üniversite öğrencilerinin katılımıyla yapılan anketlerde çok daha yüksek kullanım oranları çıkabilmektedir.
- Türkiye'de yeni ürünlerin piyasaya çıkarılması/ benimsenmesi hakkında bazı araştırma sorularının incelenmesi gereklidir.

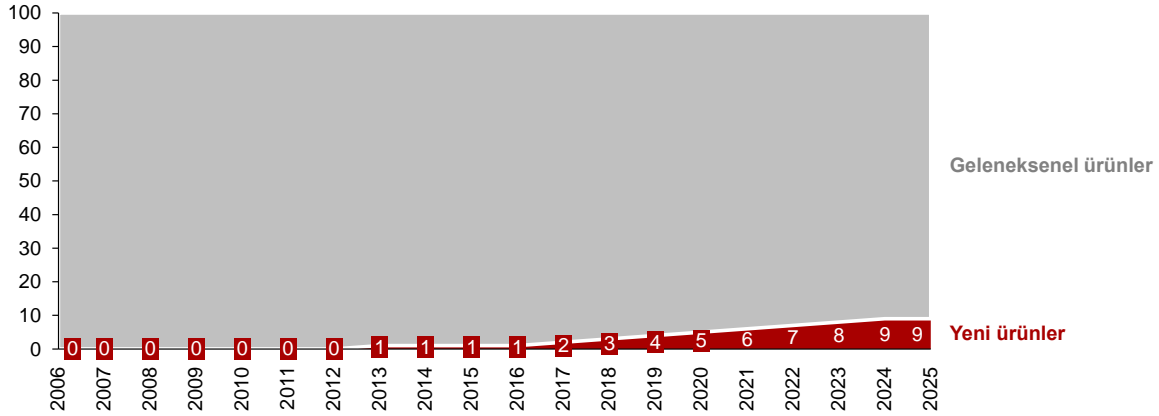
¹ Bu belgeyi TEPAV Tütün Kontrol Politikası Araştırma Ekibi hazırlamıştır. Ekip içerisinde Asena Caner, Sibel Güven, Ayşegül Taşöz Düşündere, Taylan Kurt, Egecan Alan Fay ve Bihter Erbaş görev yapmıştır.

² Bu politika notu "Türkiye'de Tütün Kullanımını Kontrol Altına Almanın Ekonomisi: İnceleme Raporu; Arz, Talep, Sağlık ve Kamu Politikası Boyutları" adlı rapordaki bulgulardan yararlanırken şekil ve istatistiki bilgilerin güncellenmiş değerlerini kullanmaktadır. Bu rapor ve bilgilendirme notu merkezi ABD'de bulunan, kâr amacı gütmeyen, 501(c)(3) maddesine göre bu nesilde sigara içmeye son verme misyonu ile kurulmuş özel bir vakıf olan Dumansız Dünya Vakfından sağlanan bir hibe ile finanse edilmiştir. Vakıf, Vakfın Tüzüğü ve PMI ile imzaladığı Rehin Sözleşmesi kapsamında PMI Global Services A.Ş.'den teberru kabul eder. Vakıf, PMI ve tütün endüstrisinden bağımsızdır. Bu belgenin içeriği, belgedeki konuların seçimi, olguların sunumu ve ifade edilen her türlü görüş sadece yazarların sorumluluğundadır ve hiçbir şekilde Dumansız Dünya Vakfı ve TEPAV'ın görüşünü yansıtmaz.

Kullanım geçmişlerine bakıldığında tütün endüstrisindeki ürünler iki ana ürün grubuna ayrılabilir: geleneksel ürünler ve yeni/alternatif ürünler. Tütünün ilk kayıtlı kullanımı yüzyıllar öncesine dayanmasına rağmen; sigara, pipo ve enfiye gibi farklı tüketim türleri tarihin farklı dönemlerinde popülerlik kazanmıştır.³ Piyasadaki geçmiş ve cari perakende satış rakamları dikkate alındığında geleneksel ürünler sigara, puro, sigarillo, pipo tütünü, ince kıyılmış tütün, çiğnemelik tütün ve nemli enfiye gibi ürünleri kapsayacak şekilde tanımlanabilir.⁴ Geleneksel ürünlerin uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, elektronik sigaralar (e-sigara), ısıtılmış tütün ürünleri (ITÜ'ler) ve tütünsüz oral nikotin gibi yeni ürünler piyasaya sırasıyla ancak 2003, 2014 ve 2003'te çıkmıştır.⁵ Bu çalışmada uzun bir geçmişi olan "geleneksel tütün ürünleri" ile "yeni ürünler" arasında kasten yapılan ayırım iki sebebe dayanmaktadır. Öncelikle geleneksel ürünler ve yeni ürünlerin kıyaslaması, ürünlerin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini anlamak için geçen zaman ve bu etkileri kanıtlamak için gösterilmesi gereken çaba düşünülerek yapılmalıdır. İkinci olarak da bu çalışmada "tütün endüstrisi" ifadesi, yeni ürünlerin bazılarında tütün bulunmamasına rağmen yeni ürünleri de kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bununla birlikte birçok tütün şirketinin hem geleneksel hem de yeni ürün ürettiği de unutulmamalıdır.⁶

Geleneksel tütün ürünleri piyasaya uzun süredir hâkim olsa da, son yılların dikkat çekici gelişmesi yeni ürünlerin piyasa girişi ve yükselişi olmuştur. Şekil 1'de gösterildiği gibi, tütün endüstrisinin perakende satış rakamlarında geleneksel tütün ürünleri ağırlıklı paya sahip olmuştur.⁷ Ancak, yeni ürünler 2013'te tütün endüstrisinin toplam perakende satışları içerisinde kendileri yüzde 1'lik bir pay edinerek tütün piyasasına görünür bir şekilde giriş yapmıştır. Bu ürünler 7 yılda piyasadaki paylarını beş kat artırarak 2020 yılında yüzde 5'e çıkarmıştır. Tahminlere göre 2025 yılına kadar bu yeni alternatif ürünler tütün ürünlerinin perakende satışları içerisinde yaklaşık yüzde 10'luk bir pay elde edecektir.⁸

Şekil 1 – Geleneksel ve yeni ürünlere göre tütün endüstrisindeki perakende satışların kırılımı, Perakende Satış Fiyatı %'si, \$, 2006-2025*

Kaynak: Euromonitor International Pasaport İstatistikleri, TEPAV hesaplamaları

³ Amerikan Kanser Derneği, 'Tütün Atlası Üçüncü Baskı'.

⁴ Euromonitor International, 'Pasaport İstatistikleri', TEPAV hesaplamaları.

⁵ Çin Halk Cumhuriyeti Hong Kong Özel İdari Bölgesi Yasama Konseyi Sekreteryası, Araştırma Ofisi "Bilgilendirme Belgesi: E-Sigaraların ve Isıtılmış Tütün Ürünlerinin Sağlık üzerindeki Etkisi"; Euromonitor International, "Pasaport İstatistikleri"; Nordic Spirit, "Nordic Spirit Nikotin Torbalarının Geçmişi".

⁶ Euromonitor International, 'Pasaport İstatistikleri', TEPAV hesaplamaları.

⁷ A.g.e.

⁸ A.g.e.

Not: 2021 ila 2025 yılları verileri Euromonitor tahminlerine dayalıdır. Geleneksel ürünler arasında sigara, puro, sigarillo, pipo tütün, ince kıyılmış tütün, çiğnemelik tütün ve nemli enfiye bulunmaktadır. Yeni ürünler ise e-sigara, ısıtılmış tütün ürünleri ve tütünsüz oral nikotinden oluşmaktadır.

İlk bulgulara göre yeni ürünlerin piyasaya girmesi ikame etkisi yaratıp geleneksel ürünlerin pazar hacminde ani bir düşüşe sebep olmamıştır. Buna karşın yeni ürünlerin pazar payını artırmaya devam edeceği ve önümüzdeki yıllarda endüstrinin büyümesini sağlayacak itici güç olabileceği görülmektedir. Tablo 1, geleneksel ve yeni tütün ürünlerinin pazar hacmini ve büyüme rakamlarını göstermektedir, tabloda da görüldüğü üzere sigara birincil tüketim şekli olarak ön plâna çıkmaktadır.⁹ Geleneksel ürünler içerisinde çiğnemelik tütün haricinde satışlar son on yılda artmış ve satışların 2025'e kadar artmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Buna karşın sigaranın pazar payı 2006 ve 2020 yılları arasında yüzde 92'den yüzde 84'e düşmüştür. Bu düşüşün yanı sıra yeni ürünlerin pazar payında gözle görülür artış olmuştur. Örneğin e-sigara 2006'da 90 milyon dolarlık bir sektörken 2020 yılında 21 milyar dolarlık bir sektör haline gelmiş, pazar payını yüzde 0'dan yüzde 2,5'e çıkarmıştır. Benzer şekilde 2006 yılında henüz var olmayan ısıtılmış tütün endüstrisi ise 2020 yılına kadar 21 milyar dolarlık bir sektör haline gelmiştir. Bütün bunların yanı sıra geleneksel ürünler için büyüme oranlarının önümüzdeki yıllarda tek haneli olmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Yeni ürünlerin büyüme oranları ise çift haneli rakamlarda tahmin edilmektedir. Buna karşın geleneksel tütün piyasasında daralma olacağı öngörülmektedir ve küresel tütün endüstrisi yeni ürünlerin artan satışı ile 2025 yılına kadar bir trilyon dolardan fazla değere ulaşmış olacaktır.¹⁰

Tablo 1 – Dünyada alt kategorilere göre geleneksel ve yeni tütün ürünlerin payları, perakende satış fiyatı, 2006-2025

	Milyar \$				Büyüme			
	2006	2016	2020	2025	2006-2016	2016-2020	2020-2025	
Tütün endüstrisi	507	755	850	1,079	4%	3%	5%	
Geleneksel ürünler	Sigara	466	684	717	847	4%	1%	3%
	Puro	11	17	35	56	5%	19%	10%
	Sigarillo	4	4	7	7	1%	13%	2%
	Pipoluk tütün	3	5	6	9	6%	5%	9%
	İnce kıyılmış tütün	13	22	28	41	5%	7%	8%
	Çiğnemelik tütün	6	1	1	1	-14%	-3%	-1%
	Nemli enfiye	5	11	13	15	8%	5%	3%
Alternatif ürünler	E-sigara	0	10	21	40	60%	21%	14%
	Isıtılmış tütün ürünleri	-	1	21	55 *		100%	22%
	Tütünsüz nikotin ürünleri	-	-	1	7 *		*	42%
Tütün endüstrisinin toplam perakende satışları içinde sigaranın payı	92%	91%	84%	79%				

Kaynak: Euromonitor International Pasaport İstatistikleri, TEPAV hesaplamaları

Not: 2021 ila 2025 yılları için verilen veriler Euromonitor tahminlerine dayalıdır. Grafikte kullanılan renklerin tonu sütunlardaki ilgili değerler arttıkça koyulaşır. CAGR ise "yıllık bileşik büyüme oranı"nın kısaltmasıdır. *Veri eksikliğinden dolayı eksik kalan hesaplamalar anlamına gelir.

Yeni ürünler henüz tüm dünyada yaygın hale gelmiş değildir. Bu ürünlere olan talep ABD, Japonya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Rusya, Güney Kore ve Kanada gibi ülkelerle sınırlıdır. Aslında tütün endüstrisindeki küresel satışlar Türkiye'nin de aralarında bulunduğu az sayıda ülkede yoğunlaşmıştır.¹¹ Dünyada 189 ülkenin sadece 15'i satılan tüm

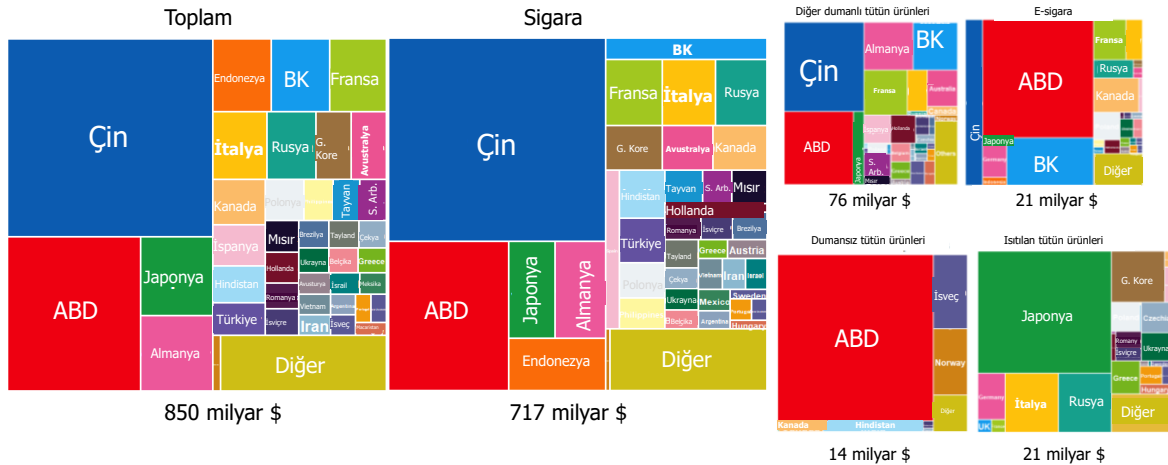
⁹ A.g.e.

¹⁰ A.g.e.

¹¹ A.g.e.

tütün ürünlerinin yüzde 79'unu satın almıştır (bkz. Şekil 2).¹² Öte yandan, e-sigaralar ve ısıtılmış tütün ürünlerinin geleneksel tütün piyasalarına kıyasla pazarı çok daha yoğundur (dumansız tütün ürünleri hariç). Örneğin e-sigara satışlarında ilk beş ülke toplam satışların yüzde 78'ini gerçekleştirirken Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Birleşik Krallık'ın bu satışlarda toplam pazar payı yüzde 59 olup birincil pazar konumundadır (bkz. Şekil 2). Benzer şekilde Japonya toplam satışların yüzde 46'sı ile ısıtılmış tütün ürünleri açısından piyasaya hâkim konumdadır, ısıtılmış ürün satışlarında ilk beş ülke yüzde 76'lık pazar payına sahiptir.¹³ Yeni ürünlerin zaten yoğunlaşmış durumda olan geleneksel tütün piyasalarına kıyasla daha yoğun bir piyasasının olmasının sebebi bu ürünlere erişimin olmaması ve bazı devletlerin bu yeni ürünler için piyasa oluşmasını engellemek amacıyla getirdiği kural ve tedbirler olabilir.¹⁴ Örneğin, Türkiye'de devlet e-sigara kullanılmasını yasaklamamıştır fakat ithalat ve satışlara getirilen kısıtlamalar nedeniyle e-sigara cihazının piyasadan yasal olarak satın alınması neredeyse imkânsızdır.¹⁵ Şekil 3 başka bir açıdan tütün ürünlerinin dünya çapındaki satışlarında giderek artan ikiliği doğrulamaktadır. Hindistan, Endonezya ve Türkiye gibi bazı pazarlar eski tüketim alışkanlıklarına bağlı kalarak "geleneksel" olmaya devam ederken; ABD, Japonya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Rusya, Güney Kore ve Kanada gibi ülkeler ise yeni ürünleri tercih ederek tüketim alışkanlıklarını değiştirmiştir.

Şekil 2 – Geleneksel ve yeni tütün ürünlerinin ülkelere göre perakende satışlarının kırılımı, Perakende Satış Fiyatı %'si, \$, 2020

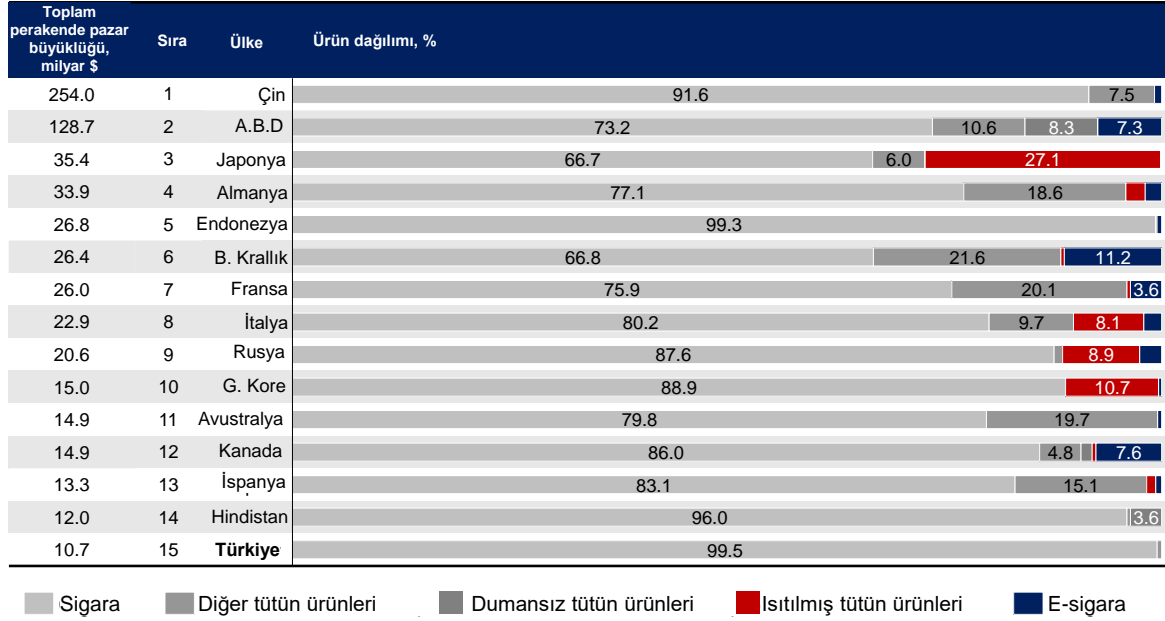
Kaynak: Euromonitor International Pasaport İstatistikleri, TEPAV hesaplamaları

¹² Sigara satışlarında perakende satış hacmi açısından en büyük 15 piyasa (azalan sırayla) Çin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya, Almanya, Endonezya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Rusya, Güney Kore, Avustralya, Kanada, İspanya ve Türkiye'dir.

¹³ Euromonitor International, 'Pasaport İstatistikleri, TEPAV hesaplamaları.

¹⁴ Tütün Kontrolünde İyi Yönetişim Küresel Merkezi (GGTC), "E-Sigara Yasağı & Düzenlemesi: Şubat 2020 itibariyle Küresel Durum."

¹⁵ T.C. Resmi Gazete, 2149 Sayılı 25.02.2020 Tarihli Elektronik Sigara ve Benzeri Cihazlar ile Bazı Tütün Mamulleri ve Tütün Mamulünü Taklit Eder Tarzda Kullanılan Mamullerin İthaline İlişkin Karar.

Şekil 3 – En yüksek perakende satış hacmine sahip ilk 15 ülkede ürün türüne göre perakende satışların kırılımı, Perakende Satış Fiyatı %'si, \$, 2020

Kaynak: Euromonitor International Pasaport İstatistikleri, TEPAV hesaplamaları

Elektronik sigaraların ve ısıtılmış tütün ürünlerinin Türkiye piyasasında yasal olarak bulunmadığı düşünülecek olursa, tütün endüstrisinin küresel dönüşümünün olası etkisinin Türkiye açısından değerlendirilmesi daha zorlayıcı hâle gelmektedir. Türkiye’de ısıtılmış tütün ürünlerinin kullanımı hakkında resmi veriler olmamasına rağmen, Türkiye’de ilk kez Küresel Yetişkin Tütün Araştırması’nda (GATS) 2016 yılı için ve Türkiye Sağlık Araştırması’nda (TSA) 2019 yılı için e-sigara kullanımı hakkında sorular bulunmaktadır.^{16 17}

En son verilere göre Türkiye’de e-sigara kullananların oranı göz ardı edilebilir düzeydedir. Buna karşın, üniversite öğrencilerinin katılımıyla yapılan anketlerde çok daha yüksek kullanım oranları çıkabilmektedir. 2016 yılına ait Türkiye GATS verilerine göre yetişkinlerin sadece yüzde 2,2’si e-sigarayı denemiştir, yüzde 1,3’ü hâlihazırda e-sigara kullanmaktadır, yüzde 0,3’ü günlük kullanıcı iken yüzde 1’i ara sıra kullandığını ifade etmiştir.¹⁸ Ayrıca Türkiye’de yaklaşık 10 bin hane ile yapılan 2019 yılı istatistiki çalışmalara göre yetişkinlerin yüzde 3,4’ü geçmişte e-sigara kullanmışken yüzde 0,9’u hâlihazırda e-sigara kullanmaktadır.¹⁹ Fakat üniversite öğrencilerinin katılımıyla yapılan az sayıda çalışma daha yüksek tahminler ortaya koymaktadır.²⁰ İncelenen çalışmalar farklı sonuçlar göstermesine rağmen, bu çalışmaların çoğunda üniversite öğrencileri arasındaki e-sigara

¹⁶ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Türkiye Sağlık Araştırması Mikro Veri Seti 2019: Meta Veri.”

¹⁷ Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC), “Küresel Yetişkin Tütün Araştırması (GATS) Kamuya Açık Veri Dosyası: Türkiye 2016.”

¹⁸ Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC), “Küresel Tütün Sürveyans Sistemi Verileri (GTSSVerileri) Yetişkinler (GATS) Türkiye 2016”, TEPAV hesaplaması.

¹⁹ TÜİK, “Türkiye Sağlık Araştırması Mikro Veri Seti 2019”, TEPAV hesaplaması.

²⁰ Sayılı ve diğerleri, “Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinde Elektronik Sigara Farkındalığı ve Kullanım Düzeyleri”; Ogan ve diğerleri, “Use of and Awareness about Electronic Cigarette among Medical School Students”; Horasan ve diğerleri, “Use of Tobacco Products Among a Turkish Foundation University Students, Izmir 2018”; Saçlı, “Üniversite Öğrencilerinde Elektronik Sigara Hakkındaki Bilgi Düzeyi ve Elektronik Sigara Kullanım Sıklığının Değerlendirilmesi”; Özpulat ve Öztaş, “Üniversite Öğrencilerinin E-Sigara Kullanım Düzeyleri ve E-Sigara Kullanımına İlişkin Görüşleri.”

kullanım oranının yüzde 3 civarında olduğuna görülmektedir.²¹ Üniversite öğrencilerinin e-sigara deneme oranları (dört çalışmada ortalama yüzde 30) genel hanehalkı araştırmalarının bulgularına kıyasla çok daha yüksektir.²²

Buna kıyasla, dünyada e-sigara için en büyük piyasa olan ABD’de Ulusal Sağlık İstatistikleri Merkezi (NCHS) veri raporuna göre 2018 yılında yetişkinlerin yüzde 14,9’u e-sigarayı denemiştir ve yüzde 3,2’si şu anda e-sigara kullanmaktadır.²³ Farklı anket sonuçlarını karşılaştırmanın altta yatan anket protokollerindeki farklılıklardan dolayı zor olduğu akıld tutularak Türkiye’deki e-sigara kullanım oranının ABD’deki orandan çok daha düşük olduğu söylenebilir. Buna karşın mevcut çalışmalar Türkiye’de özellikle gençler arasındaki e-sigara kullanım oranına daha fazla dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Yürürlükte olan mevzuatın getirdiği kısıtlama ve tüketici tercihleri, e-sigara ve ısıtılmış tütün ürünleri gibi yeni alternatif ürünlerin Türkiye’de yaygın olmamasını açıklayan olası iki sebeptir. Buna karşın bu ürünlerin ABD, Japonya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Rusya, Güney Kore ve Kanada gibi birçok ülkede yaygın olduğunu ve bu ürünlere olan talebin arttığını belirtmek gerekir. Ayrıca, bu ürünlerin küresel satışlarının da ivme kazanacağı öngörülmektedir.

Geleneksel sigaranın aksine e-sigara ve ısıtılmış tütün ürünleri dünya pazarına ticari olarak ancak (sırasıyla) 2003 ve 2014 yıllarında girmiştir. Alternatif ürünlerin piyasada nispeten yeni olduğu düşünülecek olursa uzun vadeli etkileriyle ilgili net bilimsel kanıt toplanması ve geleneksel ürünlerle karşılaştırma yapılması için daha fazla zamana ihtiyaç vardır. Buna karşın, politika üretme açısından bakıldığında ve devam eden küresel eğilimler dikkate alındığında, Türkiye’de alternatif ürünlerle ilgili politikalar tartışmaya başlanmadan önce araştırılması ve cevaplanması gereken birçok araştırma sorusu vardır. Olası araştırma soruları ise şu ana kavramlarla ilgilidir: e-sigaraya ilişkin farkındalık ve tutum, e-sigaranın yanan ürünlerle birlikte kullanımı, e-sigaranın başka maddelerin kullanımına yol açma etkisi ve sigarayı bıraktıra etkisi.^{24 25}

Türkiye’de tüm tütün ürünleri yüksek bir vergi rejimine (aslında dünyanın en yüksek vergi rejimlerinden birine) tabidir. E-sigaralar ve ısıtılmış tütün ürünlerinin piyasada satışı yasak olduğu için bu ürünler ülkede vergilendirmeye tabi değildir.²⁶ Bu bağlamda, Türkiye’de

²¹ Saçlı, “Üniversite Öğrencilerinde Elektronik Sigara Hakkındaki Bilgi Düzeyi ve Elektronik Sigara Kullanım Sıklığının Değerlendirilmesi”; Özpulat ve Öztaş, “Üniversite Öğrencilerinin E-Sigara Kullanım Düzeyleri ve E-Sigara Kullanımına İlişkin Görüşleri”; Horasan ve diğerleri, “Use of Tobacco Products Among a Turkish Foundation University Students, Izmir 2018.”

²² Sayılı ve diğerleri, “Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinde Elektronik Sigara Farkındalığı ve Kullanım Düzeyleri”; Saçlı, “Üniversite Öğrencilerinde Elektronik Sigara Hakkındaki Bilgi Düzeyi ve Elektronik Sigara Kullanım Sıklığının Değerlendirilmesi”; Özpulat ve Öztaş, “Üniversite Öğrencilerinin E-Sigara Kullanım Düzeyleri ve E-Sigara Kullanımına İlişkin Görüşleri”; Ogan ve diğerleri, “Use of and Awareness about Electronic Cigarette among Medical School Students.”

²³ Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC), “ABD’deki Yetişkinler arasında Elektronik Sigara Kullanımı, 2018”; Euromonitor International, “Pasaport İstatistikleri.”

²⁴ TEPAV, “Neden Türkiye’nin Tütün Kontrol Politikaları üzerinde Çalışıyoruz?”

²⁵ TEPAV, “Türkiye’de Tütün Kullanımını Kontrol Altına Almanın Ekonomisi: İnceleme Raporu Arz, Talep, Sağlık ve Kamu Politikası Boyutları.”

²⁶ Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), “WHO Report on the Global Tobacco Epidemic, 2019: Offer Help to Quit Tobacco

HOW IS THE TOBACCO INDUSTRY CHANGING?

tüketici tercihinde e-sigara veya ısıtılmış tütün ürünlerine doğru bir kayma olup olmadığını tespit etmeye yönelik düzenli araştırmalar yapılmasına, vergi geliri bağlamındaki olası kayıpları telafi etmek amacıyla ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- American Cancer Association. "Tobacco Atlas Third Edition." Atlanta, Georgia, 2009. <https://www.afro.who.int/publications/tobacco-atlas-3rd-edition>.
- Centers for Disease Control and Prevention (CDC). "Electronic Cigarette Use Among U.S. Adults, 2018," 2020. <https://www.cdc.gov/nchs/data/databriefs/db365-h.pdf>.
- . "Global Adult Tobacco Survey (GATS) Public Use Data File Codebook: Turkey 2016," 2019. <https://nccd.cdc.gov/GTSSDataSurveyResources/Ancillary/DownloadAttachment.aspx?DatasetID=3410>.
- . "Global Tobacco Surveillance System Data (GTSSData) Global Adult Tobacco Survey (GATS) Turkey National Micro Data 2016," 2017. <https://nccd.cdc.gov/GTSSDataSurveyResources/Ancillary/DownloadAttachment.aspx?DatasetID=3410>.
- Euromonitor International. "Passport Statistics," 2021. <https://www.portal.euromonitor.com/portal/statisticsevolution/index>.
- Global Center for Good Governance in Tobacco Control. "E-Cigarette Ban & Regulation: Global Status as of February 2020," 2020. <https://landing.ggtc.world/2020/02/24/e-cigarette-ban-regulation-global-status-as-of-february-2020/>.
- Horasan, Gönül, Dilek Soysal, Şenay Yıldız, and İlgi Şemin. "Use of Tobacco Products Among a Turkish Foundation University Students, Izmir 2018." *Tobacco Induced Diseases* 16, no. 3 (2018). <https://doi.org/10.18332/tid/94647>.
- Legislative Council Secretariat of Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic of China Research Office. "Fact Sheet: Health Effects of E-Cigarettes and Heated Tobacco Product," 2018. <https://www.legco.gov.hk/Research-Publications/English/1718fs09-Health-Effects-Of-E-Cigarettes-And-Heated-Tobacco-Products-20180803-E.PdF>.
- Nordic Spirit. "History of Nordic Spirit Nicotine Pouches," 2021. <https://nordicspirit.co.uk/events/history-of-nicotine-pouches>.
- Ogan, Nalan, Ayse Baha, Onur Coskun, and E. Eylem Akpınar. "Use of and Awareness about Electronic Cigarette among Medical School Students." *Eurasian Journal of Medicine and Oncology* 3, no. 1 (2019): 6–13. <https://doi.org/10.14744/ejmo.2018.0059>.
- Özpuat, Funda, and Duygu Öztaş. "Üniversite Öğrencilerinin E-Sigara Kullanım Düzeyleri ve E-Sigara Kullanımına İlişkin Görüşleri." *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi (ASBD)* 9, no. 2 (2020): 146–60.
- Saçlı, Aslı. "Üniversite Öğrencilerinde Elektronik Sigara Hakkındaki Bilgi Düzeyi ve Elektronik Sigara Kullanım Sıklığının Değerlendirilmesi." İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2019.
- Sayılı, Uğurcan, Özden Aksu Saymna, Eray Yurtseven, and Ethem Erginöz. "Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinde Elektronik Sigara Farkındalığı ve Kullanım Düzeyleri." *Namık Kemal Tıp Dergisi* 8, no. 3 (August 26, 2020): 419–28. <https://doi.org/10.37696/nkmj.749077>.
- T.C. Resmi Gazete. 2149 Sayılı 25.02.2020 Tarihli Elektronik Sigara ve Benzeri Cihazlar ile Bazı Tütün Mamulleri ve Tütün Mamulünü Taklit Eder Tarzda Kullanılan Mamullerin

İthaline İlişkin Karar (2020).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200225-23.pdf>.

TEPAV. "The Economics of Curbing Smoking in Turkey: A Scoping Review Supply, Demand, Health, and Public Policy Aspects," 2020.

———. "Why Study Turkey's Tobacco Control Policies?," 2021.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). "Türkiye Sağlık Araştırması Mikro Veri Seti 2019: Meta Veri," 2020. <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/turkiye-saglik-arastirmasi.pdf>.

TÜİK. "Türkiye Sağlık Araştırması Mikro Veri Seti 2019," 2020.

World Health Organization (WHO). "WHO Report on the Global Tobacco Epidemic, 2019: Offer Help to Quit Tobacco Use- Appendix VII - Table 9.1 Taxes and Retail Price for a Pack of 20 Cigarette Most Sold Brand," 2019. https://www.who.int/docs/default-source/tobacco-hq/global-tobacco-report-2019/table-9-1-taxes-and-retail-price-for-a-pack-of-20-cigarette-most-so.xls?sfvrsn=afb960ef_4.